

Social Work & Education

© SW&E, 2019

Чернета, С. (2019). Зміст та структура формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників. *Social Work and Education*. Vol. 6, No. 3. Ternopil-Aberdeen, 2019. pp. 330-338. DOI: 10.25128/2520-6230.19.3.10

УДК 316.4-057.87:005.35

DOI: 10.25128/2520-6230.19.3.10

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Світлана Чернета,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
роботи та педагогіки вищої
школи,
Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки,
м.Луцьк, Україна
Svetlanachernetasu@gmail.com

АНОТАЦІЯ. В статті актуалізується проблема формування соціальної відповідальності в майбутніх соціальних працівників в сучасних євроінтеграційних умовах українського суспільства. З аналізу наукових праць розкривається поняття соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників, розкриваються особливості динаміки її формування протягом навчання в закладах вищої освіти, визначаються компоненти соціальної відповідальності та їх критерії. Зроблено аналіз змістового компоненту підготовки студентів та визначено рівень їх соціальної відповідальності. Запропоновано педагогічні умови ефективного формування соціальної відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника у процесі професійної підготовки.

Article history:

Received: May 20, 2019

1st Revision: July 12, 2019

Accepted: September 30, 2019

Ключові слова: соціальна відповідальність; майбутні соціальні працівники; професійна підготовка; заклади вищої освіти; компоненти; компетентність; соціальна спрямованість; діяльність.

Вступ

Сучасні глобалізаційні та євроінтеграційні процеси кардинально змінюють соціально-економічні відносини та вимагають від українського суспільства нового підходу до професійної підготовки фахівців, яка ґрунтується на якісно новому компетентнісному підході, та формує освідченого, самокритичного, думаючого, ініціативного, мобільного на ринку праці, психологічно готового до виконання обраної професійної діяльності фахівця. У зв'язку з цим, набуває особливості актуальності відповідальність за результати своєї праці, уміння самостійно здобувати необхідні знання і творчо застосовувати їх на практиці є ключовими умовами професійного і кар'єрного росту молодого людини.

Реформування соціальної сфери, створення об'єднаних територіальних громад, розширення можливостей громадського сектору створюють запит на ринку праці в кваліфікованих соціальних працівниках, з виробленою здатністю ефективності створювати базу для формування особистісної культури, формування системи ціннісних ставлень до світу, до самого себе; для реалізації всіх найкращих потенцій, закладених у людині, формувати особистість до співробітництва, спрямованого на засвоєння вироблених людством культурних цінностей (Карпенко, 2007, с.34).

Тому і приділяється підвищена увага до формування професійно важливих якостей соціального працівника. Однією з основних серед них є соціальна відповідальність, оскільки рівень її розвитку відображає реальне ставлення соціального працівника до тих об'єктів, заради яких розгортається його діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз означеної проблеми свідчить, що проблема відповідальності стала предметом досліджень багатьох науковців, а саме: проблема відповідальності з позиції філософії, психології (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, М.Й.Боришевський, А.В.Брушлинський, М.М.Бахтін, Г.С.Костюк, Т.М.Титаренко, О.М.Леонтєв, К.К.Муздибаєв, М.В.Савчин, В.А.Роменець, Дж.Роттер, К.Роджерс, А.Маслоу, Е.Нойман, Е.Фромм, Ф.Перлз, К.Юнг та ін.); проблеми формування відповідальності у старшому підлітковому та юнацькому віці (Ю.А.Алексєєва, І.С.Булах, Г.П.Татаурова, І.Г.Тимошук та ін.); виховання та формування соціальної відповідальності в учнів, студентів, майбутніх фахівців знайшло (А.Макаренко, В.Сухомлинський, Т.Веретенко, Н.Голова, В.Горовенко, Б.Кобзар, М.Левківський, В.Савченко, М.Сметанський, Є.Старовойтов, О.Сухомлинська, В.Оржеховська, Н.Огренич, Л.Терехова, В.Тернопільська та ін.).

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблема формування особистості працівника соціальної сфери, зокрема його відповідальності, представлена в психолого-педагогічних роботах В.П. Андрущенко, О.В. Безпалько, Р.Х. Войнола, Л.В. Долинської, М.А. Гуліної, А.Й. Капської, О.Г. Карпенко, Н.Б. Шмельової та ін. Фактично єдиним комплексним дослідженням, присвяченим формуванню відповідальності соціального працівника, стало дисертаційне дослідження О.П. Патинок «Становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника».

Мета статті – проаналізувати зміст, визначити структуру та рівень соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Основна частина

Професійно значущою якістю соціального працівника, яка сприяє розв'язанню професійних завдань, на нашу думку, є соціальна відповідальність, оскільки діяльність соціального працівника належить до таких видів професійної діяльності, в якій потрібні не лише знання та вміння, а й особистісні якості спеціаліста, що впливають у багатьох випадках на її результативність (Стаднік, 2015, с. 62).

Аналіз структурно-динамічних характеристик соціальної відповідальності з позиції різних наукових досліджень, дає можливість розглядати соціальну відповідальність як інтегральну особистісну якість, яка є базовою в структурі професійної моделі соціального працівника та проявляється в таких аспектах його практичної діяльності: особистісному – через відповідальне ставлення до клієнтів, до професійної справи, до себе; функціональному – в різних напрямках діяльності соціального працівника та предметно-орієнтовальному – який виступає підґрунтям для професійно-особистісного розвитку і саморозвитку соціального працівника та є показником його готовності до професійної діяльності (Патинок, 2016, с. 177).

Підготовка фахівців першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» здійснюється, за Законом України «Про вищу освіту» (Закон, 2014), нормативно-правовими документами МОН України, відповідно до: освітньо-професійної програми підготовки фахівця; навчального плану підготовки бакалавра, розробленого на основі освітньо-професійної програми підготовки фахівців, та відповідних графіків освітнього процесу; навчальних та робочих програм усіх дисциплін за навчальним планом підготовки фахівця та ін. Отже, сформованість соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників залежить від змістового та процесуального складової підготовки.

В своїх дослідженнях О.П.Патинок, становлення соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників тісно пов'язує з розвитком їх професійної спрямованості, яка на різних етапах навчання має свою специфіку. Дослідниця зазначає, що на першому курсі розвиток професійної спрямованості більшою мірою зв'язаний з розвитком відповідальності зокрема таким її видом, як дисциплінарна, то на випускному курсі розвиток професійної спрямованості більше всього взаємозумовлюється розвитком відповідальності за інших. Значно зростає у випускників значущість у цих процесах відповідальності за себе, і найменшою мірою розвиток їх професійної спрямованості пов'язаний з процесом становлення дисциплінарної відповідальності (Патинок, 2008, с. 240).

Аналіз наукових досліджень дозволяє констатувати, що процес становлення соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників упродовж навчання у ЗВО відзначається певними особливостями розвитку її структурних компонентів, таких як: когнітивного, що проявляється у зростанні рівня усвідомленості та розуміння студентами сутності відповідальності як такої, що має складну і неоднозначну структуру; удосконаленні їх здатності аналізувати причини та умови, що визначають належний рівень відповідальності особистості; розширенні самосвідомості студентів, яка в процесі професійної підготовки досягає більш високого рівня та спонукає випускників до самоаналізу та самовиховання; мотиваційно-афективного, здійснюваного шляхом прогресивних змін структури цього компонента, особливостей його кількісної репрезентації та змістової модифікації її характеристик. Ці зміни мають свою специфіку на кожному з етапів навчання студентів; діяльнісно-поведінкового, що характеризується конструктивною тенденцією до збільшення нормативно-відповідального способу регуляції поведінки як принципу, що реалізується особистістю незалежно від ситуативних умов дії і стимулює професійний саморозвиток (Патинок, 2016, с. 178).

Дослідження змістової та процесуальної складових підготовки майбутніх соціальних працівників передбачав аналіз змісту навчальних програм та виявлення рівня соціальної відповідальності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» освітнього ступеня «бакалавр» (СР-33 – 20 студентів) та освітнього ступеня «магістр» (СР-6.3м – 14 студентів) факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, на основі аналізу зазначених вище компонентів (когнітивного, мотиваційно-афективного та діяльнісно-поведінкового), критеріїв та рівнів (високого, середнього, низького).

Рівень соціальної відповідальності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» визначався на основі комплексу методик: Анкета «Визначення рівня знань про соціальну відповідальність», Анкета «Ставлення до професії

соціального працівника», Анкета-опитувальник «Мотиви навчання», Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Вивчення студентами, передбачених навчальним планом підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Соціальна робота», навчальних дисциплін загальної та професійної підготовки та проходження практик, є логічно побудованим, структурованим, що сприятиме формуванню мотиваційного та діяльнісного компоненту соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. В межах запропонованого аналізу змісту навчальних дисциплін з позиції формування соціальної відповідальності, як важливої професійної якості в структурі особистості соціального працівника, забезпечений тісний зв'язок між теоретичною і практичною підготовкою майбутнього соціального працівника, між програмою закладу вищої освіти і практикою діяльності соціальних служб, між викладачами, кураторами, клієнтами, колегами та студентами. Це в кінцевому результаті має забезпечити формування цілісної компетентної особистості майбутнього соціального працівника, в структурі якої соціальна відповідальність займає особливе місце, що визначає належний рівень її готовності до реалізації професійних функцій.

Результати дослідження рівня знань свідчать, що у половини студентів третього та шостого курсів сформовані знання про соціальну відповідальність, вони визначають її як якість, яка необхідна соціальному працівнику як фахівцю, а також у них сформовані професійні вміння, які необхідні для соціально відповідальної діяльності. Отже, у половини студентів когнітивний компонент сформований на високому рівні, однак ще половині притаманний середній та низький рівень.

Аналіз результатів дослідження рівня мотивації свідчить про те, що основними мотивами навчальної діяльності студентів є відповіді «Отримані в навчальному закладі знання, уміння та навички знадобляться в житті» (83,3%), «Навчання надає мені певні переваги перед однолітками, які працюють» (77,1%), «Освіта необхідна для оволодіння обраною професією» (83,3%), «Хочу стати хорошим фахівцем» (72,9%), «Хороша освіта – основа для успішної кар'єри» (66,6%) – це внутрішні мотиви студента, які спонукають до успішної фахової діяльності, однак досить велика кількість студентів керуються зовнішніми мотивами, які негативно впливають на формування професійної мотивації, а саме: «Думаю, що атестат (диплом) надасть мені деякі переваги в житті над тими, хто його немає» (87,5%), «Вчитись примушують дорослі» (85,4%). Отже, великий відсоток студентів, які керуються внутрішніми та одночасно зовнішніми мотивами свідчить про нестійкість, несформованість професійної мотивації студентів спеціальності «Соціальна робота» до успішної професійної діяльності. Це свідчить про середній

рівень сформованості мотиваційно-афективного компонента соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників.

В системі цінностей пріоритетними для майбутніх соціальних працівників є важливі для педагогічної толерантності ціннісні орієнтації такі, як: активне діяльне життя, здоров'я, наявність хороших і вірних друзів, розваги, щасливе сімейне життя, освіченість, ефективність у справах, життєрадісність, терпимість, почуття відповідальності.

Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження свідчать, що у майбутніх соціальних працівників переважає середній рівень сформованості соціальної відповідальності (50%), високий рівень притаманний – 32,4%, низький рівень мають 17,6%, що потребує розробки системи вдосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти.

На нашу думку, сучасна система підготовки конкурентоздатного фахівця в закладах вищої освіти вимагає кардинально інших підходів до змісту, форм та методів підготовки, створення активного соціального середовища. В свою чергу, формування соціальної відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника має здійснюватись за таких педагогічних умов як: стимулювання мотивації, тобто усвідомлення майбутніми соціальними працівниками потреби у формуванні означених якостей особистості; організації в освітньому середовищі діяльності, що включає в себе необхідну і достатню систему професійних знань про соціальну відповідальність і забезпечує їх застосування на практиці під час освітнього процесу зі всіма його суб'єктами; педагогічно обґрунтоване застосування технології інтерактивного навчання з метою організації колективної діяльності на заняттях у закладі вищої освіти; запровадження курсу «Соціальна відповідальність майбутнього соціального працівника», що може стати структурним компонентом цілісної системи підготовки студентів-бакалаврів спеціальності «Соціальна робота», що сприятиме становленню соціальної відповідальності як професійно значущої якості майбутніх фахівців соціальної сфери; використання потенціалу виробничої практики і самостійної роботи студентів щодо формування соціальної відповідальності; творча самореалізація в умовах виробничої практики (Вієвська, 2016, с.275).

Висновки

У результаті проведеного теоретичного дослідження, ми соціальну відповідальність розглядаємо як активне свідоме виконання актуальних професійних соціальних ролей, в основі яких лежить співвідношення своїх дій і їх наслідків з термінальними цінностями суспільства і нормами та з реальними потребами клієнтів, а також в здатності та готовності відповідати за отриманий

результат. Результати емпіричного дослідження, засвідчили необхідність удосконалення змісту та технологій освітнього процесу підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи викладене вище, варто зазначити, що подальшого дослідження потребує проблема взаємозв'язку соціальної відповідальності та професійної мотивації майбутніх соціальних працівників.

Література

Вієвська, М. (2016). Технологія формування ціннісного ставлення до соціальної відповідальності у студентів економічного вузу. Наукові записки. Серія: педагогіка. №2. 275 с.

Карпенко, О.(2007). Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти. Монографія. Дрогобич: Коло. 374 с.

Патинок, О. (2008). Взаємозв'язок становлення відповідальності з особливостями професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників. Наук. часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологія. Зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, № 22(46). С. 237–244.

Патинок, О.(2016). Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця соціальної сфери: психологічний. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». № 2 (39). С. 176-179.

Про вищу освіту. (2014).Закон України. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>. – Назва з екрану.

Стаднік, Н. (2015). Сутнісні характеристики соціальної відповідальності студентів. Психолого-педагогічні науки. № 3. С. 60-64.

CONTENT AND STRUCTURE OF THE FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Svitlana Cherneta, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work and Pedagogy, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine.

ABSTRACT. *The analysis of the structural and dynamic characteristics of social responsibility from the different point of various scientific studies makes it possible to consider social responsibility as an integral personal quality, which is basic in the structure of the professional model of a social worker and manifests itself in such aspects of his practical activity: personal - through a responsible attitude towards clients, before a professional affair, to himself; functional - in different directions of the social worker's activity and subject-oriented - which serves as the basis for professional and personal development and self-development of a social worker and is an indicator of his readiness for professional activity.*

Analysis of scientific research suggests that the process of establishing social responsibility of future social workers during education in the Institution of Higher Education is marked by certain features of the development of its structural components, such as: cognitive, motivational-affective, activity-behavioral.

The formation of social responsibility of future social workers depends on the content and procedural component of the training of a modern specialist.

The level of social responsibility of students of specialty 231 "Social work" was determined on the basis of a set of techniques: Questionnaire "Determination of the level of knowledge about social responsibility", Questionnaire "Attitude to the profession of social worker", questionnaire "Motives of learning", Method "Valuable orientations" M. Rokycha.

Quantitative and qualitative analysis of the results for the research shows that the average social responsibility level (50%) is prevalent among future social workers, the high level is inherent - 32.4%, the low level is 17.6%, which requires the development of a system for improving the educational process in institutions higher education.

The pedagogical conditions for the effective formation of social responsibility as a professionally significant quality of a social worker in the process of professional training are: stimulation of motivation, organization in the educational environment, pedagogically grounded application of interactive learning technology, introduction of the course "Social responsibility of the future social worker", usage of the potential of the industrial practice and independent work of students; creative self-realization in the conditions of industrial practice.

Keywords: *social responsibility; future social workers; professional training; higher education institutions; components; competence; social orientation; activity.*

References

About Higher Education. (2014). Law of Ukraine. Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>. [in Ukrainian].

Karpenko, O. (2007). Professional training of social workers in the conditions of university education: scientific and methodological and organizational-technological aspects. Monograph. Drohobych: Circle. 374 p. [in Ukrainian].

Patin, O. (2008). Relationship becoming liable to the peculiarities of professional orientation of future social workers. Science magazine of the NPU named after M. P. Drahomanov. Series 12. Psychology. Zb sciences works Kyiv: NEA Dragomanov, 22 (46). 237-244. [in Ukrainian].

Patin, O. (2016). Formation of professionally significant responsibility as a future professional social, psychological. Scientific herald of Uzhgorod University. Series: "Pedagogy. Social work". 2 (39). 176-179. [in Ukrainian].

Stadnik, N. (2015). Essential characteristics of social responsibility of students. Psychological and pedagogical sciences. No 3. P. 60-64. [in Ukrainian].

Vievskaya, M. (2016). Technology of formation of value attitude towards social responsibility at students of economic university. Proceedings. Series: pedagogy. No 2. 275 p. [in Ukrainian].